

Türkiye’de Kentleşme ve Gecekondu Sorunu: Tarihsel Gelişim ve Devlet Politikaları

Burak Karaoğlan¹

Özet

Kent, üzerinde yaşadığımız, karmaşık insan ilişkilerinin ve organizasyonların meydana geldiği mekânsal bir boyuttur. Nitekim küreselleşmenin etkisine giren ve yaşam birimi olarak göze çarpan en önemli olgu kentleşme olgusu olarak görülmektedir. Kentleşme olgusu, modern toplumların ekonomik, siyasal ve toplumsal dönüşüm süreçlerinin en önemli göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Özellikle 1950’li yıllardan sonra sıçrama gösteren kırdan kente göç ile hız kazanan kentleşme süreci, gelişmekte olan ülkelerde plansız büyüme, mekânsal eşitsizlik ve gecekondulaşma gibi sorunları da beraberinde getirmiştir. Buna paralel olarak büyük şehirlerin gittikçe artan nüfus oranı, beraberinde barınma ihtiyacını gündeme getirmiş, bu süreçte konut ihtiyacının karşılanamaması da gecekondulaşmayı yaygınlaştırmış ve konut politikalarına olan ihtiyacı artırmıştır. Başlangıçta yalnızca bir barınma sorunu olarak değerlendirilen gecekondu olgusu, zamanla ekonomik, kültürel, siyasal ve mekânsal boyutları olan çok yönlü bir toplumsal meseleye dönüşmüştür.

Bu bölümde, Türkiye’de kentleşme ve gecekondulaşma kavramı kuramsal açıdan ele alınmış ve siyasal boyutlarıyla incelenmiş, Türkiye’de kentleşmenin ve gecekondulaşmanın tarihsel gelişimi değerlendirilmiştir. Devamında gecekondu olgusu, nedenleri, sonuçları ve devlet politikaları çerçevesinde analiz edilmiştir. Ayrıca 2000 sonrası dönemde uygulanan kentsel dönüşüm politikaları, TOKİ uygulamaları, neoliberal kentleşme süreçleri ve mekânsal ayrışma sorunları tartışılmıştır. Türkiye’de gecekondu sorununun yalnızca plansız yapılaşmadan ibaret olmadığı; gelir dağılımındaki eşitsizlikler, neoliberal ekonomi politikaları, siyasal popülizm ve yetersiz sosyal konut politikalarıyla doğrudan ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

1 Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi, Çıldır MYO, Hukuk Bölümü, Mahkeme Büro Hizmetleri Programı, burakkaraoglan@ardahan.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9975-9217>

1. Giriş

Gelişmekte olan ve az gelişmiş ülke profillerine baktığımız zaman bu ülkelerin önde gelen sorunların biri düzensiz kentleşme ve buna bağlı olarak ortaya çıkan gecekondulaşma sorunudur. Bu düzensiz kentsel yapılar şehrin hem fiziksel açıdan kimyasını hem de ekonomik ve sosyal düzensizlikleri de beraberinde getirmiştir.

Özellikle 21.yüzyılın başlarından itibaren gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kentleşme ile birlikte ortaya çıkan gecekondu sorunu, önde gelen önemli konular arasına dâhil edilebilir. Çünkü kentleşme ve gecekondu olgusu, şehrin sosyal yapısında belirli değişimlere yol açan ve aynı zamanda buralarda yaşayan insanların tutum ve davranışlarını değiştirebilen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye’de gecekondu sorunu belirli dönemlerde daha fazla ön plana çıkmıştır. 1923-1946 yılları arasında gecekondu sorununa rastlamak çok fazla mümkün değildir. Çünkü bu dönemler arasında kırdan kente göç, daha sonraki dönemlere göre (1946 sonrası) az olmakla birlikte, bazı kırsal denilebilecek bölgelere istihdam alanları (fabrikalar ve bazı iş alanları) kurularak kırsal alandan kente nüfus yığılmasının önüne geçilmek istenmiş ve buna bağlı politikalar üretilmiştir. Ancak 1946 sonrasında özellikle 1950’li yıllarda kırdan kente aşırı bir göç yığılmasıyla (hızlı kentleşme) karşı karşıya kalınmıştır. Göç ile birlikte kente yerleşen insanlar, kentte meydana gelen değişimlere ayak uydurmaya çalışmakta zorluk çekmişlerdir. Göç sonucunda kentler yeni bir biçim almış, bazı temel sorunlara zemin hazırlamıştır.

Bu bölümde daha çok gelişmekte olan ülkelerin karşı karşıya kaldığı kentleşme sonucunda oluşan gecekondu sorununa yer verilecektir. Çünkü gecekondulaşma olgusu sadece kentin fiziki yapısıyla değil; ekonomik, toplumsal ve sosyal hayatı etkileyen bir unsur olarak önem arz etmektedir.

2. Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

Kentleşme olgusu modern toplumların ekonomik, siyasal ve toplumsal dönüşüm süreçlerinin en belirgin göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Özellikle Sanayi Devrimi sonrasında hız kazanan kentleşme süreci yalnızca nüfusun kentlerde yoğunlaşmasını ifade eden demografik bir değişim değil; aynı zamanda üretim ilişkilerinin, sınıfsal yapının, toplumsal ilişkilerin, kültürel alışkanlıkların ve siyasal süreçlerin yeniden biçimlenmesine neden olan çok boyutlu bir dönüşüm alanıdır (Keleş, 2013: 31). Kentleşme süreçleri tarih boyunca farklı toplumlarda farklı biçimlerde ortaya çıkmış olsa da özellikle kapitalist üretim ilişkilerinin yaygınlaşmasıyla birlikte kentler ekonomik üretimin merkezleri haline gelmiştir.

Kentler yalnızca nüfusun toplandığı mekânlar değildir. Aynı zamanda sermayenin yoğunlaştığı, iş bölümünün geliştıği, uzmanlaşmanın arttığı, siyasal karar alma süreçlerinin merkezileştıği ve toplumsal ilişkilerin yeniden üretildiği alanlardır. Bu nedenle kentleşme olgusunun yalnızca fiziksel mekân üzerinden değerlendirilmesi yetersiz kalmaktadır. Kentleşme; ekonomik, toplumsal, siyasal, kültürel ve mekânsal dönüşümleri aynı anda içeren karmaşık bir süreçtir (Castells, 1996).

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde hızlı kentleşme süreçleri çoğu zaman sanayileşme ile paralel ilerlememiştir. Avrupa’da sanayileşme kentleşmeyi besleyen temel unsur iken; Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kentleşme çoğu zaman sanayileşmeden daha hızlı gerçekleşmiştir. Bu durum kentlerde işsizlik, altyapı yetersizliği, çevre sorunları, mekânsal eşitsizlik ve gecekondulaşma gibi ciddi sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Kıray, 1982).

Kentleşme, dar anlamında, kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artmasını anlatır. Kentsel nüfus, doğumlar ile ölümler arasındaki farkın birinciler lehine olması neticesinde ve ayrıca köylerden ve kasabalardan gelenlerle, yani göçlerle artmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin kentlerine baktığımız zaman, kentleşmenin daha çok köyden kente doğru bir nüfus akımıyla beslendiğini söyleyebiliriz. Bu bağlamda kentleşmenin dar anlamındaki tanımına gelecek olursak, bunun demografik nitelik taşıdığını söylememiz gerekecektir (Keleş, 2013: 31).

Kentleşme gerçekte belirli bir yerleşim bölgesinde, nüfusun aşırı artışı ve bu nedenle yeni etkenlerin yaratılması demektir. Günümüzde özellikle gelişmekte olan ülkelerde sosyal değişmelerin en açık göstergelerinden birisi kentleşme olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak kentleşme olgusunu ele alırken bir yandan da kentleşme ve hızlı nüfus artışıyla arasındaki ilişkiyi de belirtmek gerekir. Henüz tam anlamıyla sanayi toplumu olma aşamasına erişememiş olan toplumlarda, aile ve nüfus planlaması konusundaki politikaların yetersiz oluşu, tarıma dayalı üretim tarzı ve sosyal imkânların cazibesi kırsal alandan kente doğru bir göç hareketinin yaşanmasına neden olmaktadır (Yıldırım, 2004: 11).

Gökçe’ye göre kentleşme: “Belirli bir zaman aralığında şehir olarak kabul edilen yerleşme birimlerinde nüfus artışı ile birlikte görülen ekonomik ve toplumsal yapıdaki değişmeyi belirleyen süreçtir.” (Gökçe, 1977: 8, Aktaran Yıldırım, 2004: 11). Bu tanıma baktığımızda Gökçe, kentleşmeyi nüfusun artmasına bağlamış ve bunun sosyal hayattaki bazı yapıları etkilediğini belirtmiştir. Bizde kentleşmeyi sadece bir nüfus hareketi olarak değerlendiremeyiz. Bundan dolayı kentleşme olgusu, toplumun ekonomik ve toplumsal yapısındaki gelişmelerden doğar. Bu nedenle kentleşme olgusunu anlatırken bu iki durumu göz ardı etmememiz gerekmektedir.

Kentleşme olgusu, toplumların yapısal değişmelerinin en göze çarpan yönü, nüfusun büyük oranının artık tarımdan ve topraktan koparak tarım dışı alanlarında, sanayileşmiş bölgelerde ve dolayısıyla köyden başka yerlerde, kentlerde hayatlarını kazanmaya ve yaşamaya başlamaları olarak görülebilir (Kıray, 1982: 57, Aktaran Can ve Çiçek, 2012: 37-61).

Dünya’da kentleşme olgusuna baktığımız zaman bu sürecin hızlı bir şekilde gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Ülkemizde bu hızlı değişimden etkilenmiş ve sürece dâhil olmuştur. Ülkemizde kentleşme ile ilgili veriler incelendiğinde bu durumu görebiliriz (Es ve Ateş, 2004: 21). Kentleşme süreci ülkemiz açısından özellikle 1950’lerden itibaren tarımın modernleşmesi, serbest ekonomi, sanayileşme ve hızlı nüfus artışı sonucunda ivme kazanmıştır diyebiliriz (Kılınç ve Bezci, 2011: 323-344).

Türkiye’deki kentleşme süreci Batıdaki kentleşme sürecine benzerlik göstermekte olup de bu iki süreç arasında bazı önemli farklılıklar göze çarpmaktadır. Batıda sanayileşme, modernleşme ve kentleşme arasında teknoloji üzerinden bağlar kurulmaktadır. Karakaş’a göre (2001), “Kente yüklenen anlamlar, sanayileşmeden dolaymlanarak türetilmiştir” (Karakaş, 2001: 121-132). Türkiye açısından ise kentleşme biraz farklılaşarak “geç ve yetersiz bir sanayileşmeye” (Kıray, 1998, Aktaran Kılınç ve Bezci, 2011: 323-344) dayanmaktadır.

Kentleşmenin ekonomik, toplumsal ve siyasal boyutlarını da hesaba katan geniş bir tanımı söz konusudur. Kentleşme, sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artmasını ve bugünkü kentlerin ortaya çıkmasını sağlayan toplum yapısında, artan oranda örgütlenme, iş bölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere has değişimlere neden olan bir nüfus birikim sürecini ifade etmektedir (Keleş, 2013: 31). Bildiğimiz üzere kentleşme sürecinin genel olarak modernleşme ve sanayileşmeyle ilişkisi vardır. Ayrıca her ülkenin içinde bulunduğu duruma ve belirli kentleşme dinamiklerine bağlı olarak farklı kentleşme düzeylerine sahip olduğunu söyleyebiliriz. Buna bağlı olarak kentleşme süreci içinde bulunduğu toplumun ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel alanında değişim ve dönüşümlerini beraberinde getirmektedir.

20. yüzyılın ayırt edici özelliklerinden biri kentleşme olgusudur. İster gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde isterse de kapitalist ve sosyalist ülkelerde kentleşme olayının ve sonuçlarının etkileriyle karşı karşıya kalınmıştır. Dünya nüfusu 1800’de 990 milyon iken, 1900’de 1 milyara ve 1960’ta 3,3 milyara yükselmiştir. 21. Yüzyılın başında ise 7 milyara yaklaşmıştır. Bu nüfus artışına karşın, kentleşmenin çok daha büyük bir ivmeyle ilerlediği görülmektedir. 1800 yılında dünya nüfusunun sadece %1,7’si 100 bini aşan kentlerde yaşarken,

bu oran 1900'de %5,5'e, 1970'te ise %22'ye yükselmiştir. 1800'lü yıllarda 15 milyon civarında olan kentli nüfus, 1980'lere geldiğinde 800 milyona yükseldiğini görürüz. Ayrıca 2000'li yılların başında dünyada 3,5 milyar kişinin kentlerde yaşadığı görülmektedir. 1980'lerde %35 olan 5 milyondan kalabalık kent sayısı, 21. Yüzyılın başında %60'ı geçmiştir (Keleş, 2013: 33-34).

Kentleşme oranı, bir toplumun en önemli gelişmişlik ölçütlerinden biri olarak sayılmaktadır. Çünkü kentleşme ve sanayileşme birbiriyle bağımlı olup, kentlerde özel bilgi ve becerilerle donatılan birçok "uzmanlaşmış" kişi işgücüne girmekte ve bilgi, hizmet ve mal üretilmektedir (Kıray, 1982: 57, Aktaran Mutlu, 2007: 12). Ancak sözü edilen bu kentleşme, ideal olan ölçütlere göre tarif edilmiş ve daha çok gelişmiş ülkelerde örneklerine rastlanılmıştır (Mutlu, 2007: 12).

Kentler, doğuda ve batıda farklı biçimlerde ortaya çıkmıştır. Bu sürecin üretim biçimleriyle ilintili olduğunu belirtebiliriz. Bu durum kentlerin gelişiminde de kendisini göstermektedir. Genel anlamda kentlerin tarih sahnesine çıkışına baktığımız zaman günümüzdeki anlamıyla modern kentin ortaya çıkışı sanayi devrimi sonrasında görülmektedir.

Sanayileşmeyle beraber kentler, adeta birer fabrika yerleşim yerleri halini almış ve büyük endüstri kollarının merkezi konumuna gelmiştir. Buna bağlı olarak kırsal alanlardan kentlere doğru bir göç akımı başlamış, kentler önü alnamayacak bir düzeyde büyümüş ve kentleşme süreci hız kazanmıştır.

Sanayileşmiş toplumlarda kentleşme, tarihsel gelişimi içinde genelde kalkınma ile beraber yürürken, gelişmekte olan ülkelerde ise sanayileşme, kentleşmeyi yavaş bir hızla arkadan izleme eğilimindedir. 19. Yüzyıl Avrupası'na baktığımız zaman büyük kentleri dolduran kitlelerin, buralarda çoğunlukla iş bulabildiklerine rastlarız. 19. Yüzyılın ikinci yarısında ise Avusturya, Fransa, İsviçre, İsveç gibi ülkelerde sanayi sektöründe çalışan nüfusun kentli nüfusa nazaran iki üç katı olduğu halde, bugün gelişen ülkelere baktığımızda bunun tersine olan bir ilişkiden söz edebiliriz (Keleş, 2013: 35).

Kentleşmeyi genel anlamda bir gelişim ve değişim süreci olarak görebiliriz. Bazı ülkeler kentleşmeyi, geleceğe dönük olarak hedeflenen planlara ulaşmak için bir araç olarak görmekte dirler. Buna bağlı olarak da kentleşme sonucunda meydana gelen sorunlarla (göç, gecekondular, kirlilik vb.) uğraşmak zorunda kalmaktadırlar.

1980 sonrası neoliberal ekonomi politikaları ise kentleşme süreçlerinde yeni bir dönemi başlatmıştır. Küreselleşme, finansal sermaye hareketleri, özelleştirme politikaları ve piyasa odaklı dönüşümler kent mekânını doğrudan etkilemiştir. Kentler yalnızca yaşam alanları olmaktan çıkmış; tüketim, yatırım

ve rant üretim merkezleri haline gelmiştir (Harvey, 2013). Bu süreçte kent merkezlerindeki düşük gelirli kesimler dışlanırken, kentsel dönüşüm projeleri yeni mekânsal ayırışma biçimlerini ortaya çıkarmıştır.

2000’li yıllarla birlikte Türkiye’de TOKİ (Toplu Konut İdaresi) öncülüğünde yürütülen kentsel dönüşüm projeleri kentleşme politikalarının merkezine yerleşmiştir. Bu süreçte bir yandan büyük ölçekli konut üretimi gerçekleştirilmiş, diğer yandan kent mekânının ticarileşmesi hızlanmıştır. Özellikle İstanbul başta olmak üzere büyük kentlerde rezidanslaşma, AVM merkezli kentleşme ve güvenli siteleşme süreçleri kent mekânında sınıfsal ayırışmayı daha görünür hale getirmiştir.

3. Türkiye’de Gecekondulaşma Olgusu ve Sorunu

Gecekondu tanımını yapmak aslında sanıldığı kadar kolay gözükmemekle birlikte farklı zamanlarda ve değişen bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü geçmişte olduğu gibi günümüzde de çeşitli gecekondu tanımlarıyla karşı karşıya kalmaktayız.

Gecekondu uzun yıllar boyunca yalnızca “kaçak yapılaşma” olarak değerlendirilmiştir. Genel anlamda gecekondu, başkasına ait arazi üzerine izinsiz biçimde yapılan yapıları ifade etmektedir. Ancak kent sosyolojisi çalışmaları gecekondu alanlarının kendi toplumsal ilişkilerini üreten yaşam alanları olduğunu göstermektedir. Bu yaşam alanlarında gecekondu mahalleleri dayanışma ilişkilerinin güçlü olduğu, hemşehrilik bağlarının ön plana çıktığı ve kırsal kültürel alışkanlıkların kısmen sürdürüldüğü alanlardır. Ancak bu alanlar aynı zamanda yoksulluk, işsizlik ve dışlanma sorunlarının yoğunlaştığı bölgeler olarak dikkat çekmektedir.

Türk Ansiklopedisi’ne göre genel anlamıyla gecekondu, imar nizamlarına aykırı şekilde oluşan, başkalarına-özellikle de kamuya ait arsalar üzerinde bir gecede yapılan derme-çatma konutlar olarak tanımlanmaktadır (Doğan, 1990: 4).

Yerli yabancı kaynaklara baktığımız zaman bunların birçoğunda gecekondu, konut sorunları arasında yer almaktadır. Bu anlayış, adeta bir kural olarak karşımıza çıkmaktadır. Gecekondu, her ne kadar bir barınma sorunu olarak görülse de bundan daha fazla, daha geniş bir konu olarak ele alınmalıdır (Keleş, 2013: 499).

Tekeli’ye göre (1982), gecekondu, “dıştan alınan teknoloji ile kalkınan bir ülkenin modern teknoloji kullanan kesimi tarafından emilemeyen işgücünün kentlerde oluşturduğu bir yerleşme ve yaşama biçimi” (Aktaran, Mutlu, 2007: 1) şeklinde değerlendirilmektedir.

Gecekondu, köylerden kentlere doğru nüfus akınlarının ve ilgili ölkelerin toplumsal, ekonomik gelişme düzeylerinin dolaysız bir ürünü olarak görölebilir. Gelişmekte olan ölkelerde konut sunusunda görölen açık da kentlere göçmüş bulunan vatandaşları gecekondu yapmaya zorlamaktadır (Keleş, 2013: 499-500).

Gecekondu, günümüzde gelişmekte olan ölkelerin hemen hemen tümünde karşımıza çıkan bir olgudur. Yeni yeni sanayileşmeye başlayan ölkelere baktığımızda bu ölkelerin kentleşme düzeylerinin, özellikle kırdan kente göçlerle birlikte nüfusun gereksinimlerini karşılayamaz hale geldiğini görebiliriz. Bu göçler belli zaman sonra kentte sosyo-ekonomik birtakım değişimleri de beraberinde getirmeye başlamıştır. Bunun en tipik örneği de çarpık kentleşmenin ortaya çıkmasıdır.

Çoğu zaman gelişmiş ve sanayileşmiş Batı ölkelerinin büyük kentlerindeki yoksulluk yuvalarının (slums) ve gelişmekte olan ölkelerin gecekondu tipi yerleşimlerinin birbirine karıştırıldığını görürüz. Yoksulluk yuvaları ve gecekondu alanları birbiriyle bir anlamda benzerlik gösterse de temelde çok önemli ayrımlar bulunmaktadır. Benzerlik açısından ele alacak olunursa, her iki tip yerleşme de toplumun yoksul ve dar gelirli sınıflarını içinde barındırmaktadır. Ayrıca bu alanlarda yaşayan insanların meslek yapısı, davranış ve toplumsal değer sistemleri de birbiriyle benzerlik göstermektedir. Gecekondu, kentlerin eski ve yeni bölgeleri arasında hem tinsel hem de özdeksel anlamda geçiş halindeki alanları oluştururlar. Gecekonduların çoğu, türdeş görünüşlü, tek katlı, tek odalı, bahçesi olan, ağaçları, kümesi ve ahşap eklentileri olan yerleşim yerleri iken, Batı'nın yoksulluk yuvaları genellikle çok katlı, birden çok ailenin yaşadığı, ağaçsız ve eski yapılar olarak gözümüze çarpmaktadır. Diğer yandan gecekondu, barınma ihtiyacının sürekli olarak karşılanmasını sağlar, buralarda kiracılık oranı yüksektir. Ancak, yoksulluk yuvaları, geçici ve konaklama yerleri olup, buralarda kiralar çok yüksektir. Ayrıca gecekondu alanları genel olarak kentin çevresinde yer almakta iken (gecekondu kuşağı olarak söz edilir), yoksulluk yuvaları kentin merkezinde kümelenmiştir (Keleş, 2013: 501).

Gecekondu yapıları, tarımda pazara yönelik üretime geçişin ve kentlerde meydana gelen nüfus yığılmalarının hızlanmasına rağmen, sanayileşmesini çok yavaş gerçekleştiren toplumlarda ortaya çıkmaktadır (Kıray, 1972: 561-573).

Türkiye'de gecekondu yapılarının ortaya çıkışı kırdan kente göç ile yani 1945'li yıllara kadar uzanmaktadır. Bu yıllarda gecekondu bölgelerinde yaşayan insanlara geçici olarak bakılmıştır. Ancak gün geçtikçe gecekondu alanlarında yaşayan insanlar bu bakışın tam tersine artık yerleştikleri gecekondu alanlarını mesken tutar hale gelmişlerdir. Bu duruma birden çok faktörün etki ettiğini

söyleyebiliriz. Kanımca en önemli faktör siyasa belirleyicilerinin gecekondu bölgelerinde yaşayan vatandaşlara karşı tutumudur.

Türkiye’de kentleşme süreci özellikle 1950’li yıllardan itibaren hız kazanmıştır. Tarımda makineleşme, kırsal işsizlik, nüfus artışı ve ekonomik dönüşüm süreçleri milyonlarca insanı büyük kentlere yöneltmiştir. İstanbul, Ankara, İzmir, Adana ve Bursa gibi kentler yoğun göç alan merkezler haline gelirken; kentlerin mevcut altyapısı ve konut üretim kapasitesi bu yoğun göçü karşılamakta yetersiz kalmıştır. Bunun sonucunda gecekondulaşma olgusu Türkiye kentleşmesinin temel sorunlarından biri olarak ortaya çıkmıştır.

Türkiye, 1950’li yıllardan itibaren hızlı bir kentleşme süreci içerisine girmiştir. Özellikle büyük kentlerde ortaya çıkan endüstriyel yatırımlar, öncelikli olarak kırsal bölgelerde yaşayan insanları kente yönlendirmede etkili olmuştur. Buna bağlı olarak ülke genelindeki nüfus kentlere doğru kaymaya başlamıştır. Buna bağlı olarak Türkiye’de, özellikle büyük şehirlerde sınaî gelişmeler ve şehir hayatındaki bazı çekici etmenler sebebi ile büyük nüfus yoğunlaşması meydana gelmektedir. Bu nüfus yoğunlaşması da üzerinde önemle durulması gereken bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Ortaya çıkan sorunların en önemlilerinden birisi de hiç kuşkusuz gecekondulardır (Kaya, 1989: 860).

Ülkemizde gecekondulaşma hareketleri daha çok 1945’li yıllardan sonraları başlamış ve 1955 yılından sonra giderek hızlanmıştır. Halen mevcut gecekonduların büyük bir bölümünün bu tarihlerden itibaren yapıldığını söyleyebiliriz (Kaya, 1989: 860). Türkiye’de 1950-1965 yılları arasında hızlanmaya ve yoğunlaşmaya başlayan kentleşme hareketlerinin doğurduğu en önemli sorunlardan birisi gecekondulaşma sorunu, artan nüfusa bağlı olarak kentte önemli sorunları beraberinde getirmektedir. Dar gelirli vatandaşlar barınma ihtiyaçlarını karşılamak üzere birer gecekondu yapmış, adeta kendi başlarının çaresine bakmışlardır. Özellikle çoğunlukla kamu kesimine ait parseller (alanlar) üzerinde yapılan ve sağlık açısından büyük risklerin habercisi olan düşük standartlı konutlardan meydana gelen gecekondu alanları (mahalle ve semtleri), gittikçe şehri çevreleyen yerleşim yerleri olarak karşımıza çıkmıştır. Önceleri gecekondu alanlarına sağlığa, kanuna, imar planlarına ve düzenlerine aykırı ve kentin güzelliğinin kaçmasına neden olan yapılar olarak bakılıyordu. Ancak gecekondu yapıları gittikçe artıp önü alnamayacak seviyeye geldiğinde ise yönetim, siyaset ve hükümet bu alanlara farklı bir yaklaşımla bakmak zorunda kalmıştır. Çünkü bu alanlar artık büyümüş ve geniş kitleli seçmenler topluluğuna dönüşmüştür (Geray, 1968: 11-28).

Gecekondu olgusu başlangıçta yalnızca barınma ihtiyacına yönelik geçici bir çözüm olarak değerlendirilmiştir. Ancak zaman içerisinde gecekondu alanları kendi sosyal, ekonomik ve kültürel dinamiklerini oluşturan kalıcı

mekânsal alanlara dönüşmüştür. Gecekondu bir yandan kırdan gelen nüfusun kentle bütünleşme alanı olmuş, diğer yandan kent yoksulluğunun ve mekânsal eşitsizliğin görünür hale geldiği bölgeler haline gelmiştir (Yasa, 1973).

Türkiye’de gecekondu olgusunun gelişiminde yalnızca ekonomik nedenler değil, siyasal faktörler de etkili olmuştur. Özellikle çok partili siyasal yaşama geçişle birlikte gecekondu alanları önemli bir seçmen kitlesi haline gelmiş; siyasal iktidarlar zaman zaman gecekondu aflat ve popülist politikalar aracılığıyla bu alanları meşrulaştırmıştır (Kongar, 2012: 561). Böylece gecekondu olgusu yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda siyasal bir mesele haline dönüşmüştür.

Türkiye’de gecekonduların bu denli yoğunlaşmasının ve artmasının nedenlerinde biri de hiç şüphesiz politikacıların önemli rolleridir. Özellikle çok partili hayata geçişle birlikte bu bariz bir biçimde ortaya çıkmaktadır. 1945-1960 yılları arası parlamento ve mahalli idarelerde görev almış politikacıların gecekondu olgusunu özendirici tutum içerisine girmişler ve “Bir kere gecekondu yapıldı mı, sonradan tapusunu almanın bir yolu nasıl olsa bulunur” (Keleş, Yavuz ve Geray, 1973, Aktaran, Doğan, 1990: 62) ifadeleri gecekondu yapılarını hızlandıran bir örnek olarak gösterilebilir.

1960 ve 1965 dönemlerine gelindiğinde ise gecekondu yapmanın vatandaşlar açısından yasal bir hak olduğu yönündeki görüşler ve ifadeler siyasi parti programlarında bile yer almaktadır (Doğan, 1990: 62-63).

1980 sonrası neoliberal ekonomi politikaları ise kentleşme süreçlerinde yeni bir dönemi başlatmıştır. Küreselleşme, finansal sermaye hareketleri, özelleştirme politikaları ve piyasa odaklı dönüşümler kent mekânını doğrudan etkilemiştir. Kentler yalnızca yaşam alanları olmaktan çıkmış; tüketim, yatırım ve rant üretim merkezleri haline gelmiştir (Harvey, 2013). Bu süreçte kent merkezlerindeki düşük gelirli kesimler dışlanırken, kentsel dönüşüm projeleri yeni mekânsal ayrışma biçimlerini ortaya çıkarmıştır.

Bazı dönemlerde verilen yerli yersiz tavizler, idareciler ve özellikle yasaların uygulanması ile görevli elemanların gerek tavizler vermesi gerekse diğer bazı faktörlerin etkisi altında kalması, aynı zamanda alışkanlık haline getirdikleri bir takım umursamazlıklar, bunun yanında ekonomik olarak geri kalmış ülkemizin iş ve çalışma merkezlerinin daha çok büyük kentlerde toplanmış olması, bu bağlamda geçimini bu sahalarda çalışarak kazanmak zorunda olan büyük bir işçi kitlesinin konut gereksiniminin karşılanamaması gecekondu olgusunu hızlandıran nedenler arasında gösterilebilir (Kaya, 1989: 860). Bunun yanında genel anlamda gecekondu sorununa neden olan faktörleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Gecekondu sorunu esas olarak, ülkedeki genel nüfus artışının ve tarımsal faaliyetlerin ve verimlerin azalması sonucunda kırsal alandan şehirlere doğru oluşan göç hareketleri,
- Enflasyon nedeni ile kira ve konut fiyatlarının yükseliş trendine girmesi,
- Bina ve arsa spekülasyonu karşısında düşük gelirli vatandaşların konut sahibi olma imkânlarının gittikçe azalması,
- Lüks konut yapımının artması nedeniyle sosyal konutlara verilen önemin azalması (Kaya, 1989: 860-861).

Gecekondu sözcüğü zaman içerisinde salt resmi bir terim niteliği kazanmakla kalmamış, “gecekondu mahallesi”, gecekondu halkı”, gibi Türkiye’nin toplumsal gerçeğini biçimlendiren yeni bazı kavramlar da yaratmıştır (Kongar, 2012: 562).

Gecekondu olgusu yarım yüzyıldır Türkiye’nin gündeminde olup, bu zaman zarfı içerisinde, ülkenin toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasal süreçleri ile tam bir etkileşime girmiş, bir yandan da bu süreçleri etkilerken, diğer yandan kendisi de onlardan etkilenmiş ama sonuç olarak bugünkü yapımızın temel belirleyicilerinden biri olarak karşımıza çıkmıştır. Temel olarak “hukuk dışı konut edinme” olarak adlandırılan gecekondulaşma, kendisiyle eşzamanlı ortaya çıkan ve birlikte gelişen iki başka süreç ile tam bir etkileşim hali içerisine girmiş ve bu nedenle “karşı konulamaz bir güç” olarak, içinde bulunduğu yapıyı etkisi altına almıştır (Kongar, 2012: 561-562).

Gecekondulaşma süreci ile birlikte gelişen ve hem onu güçlendiren hem de ondan bir nevi güç alan iki süreç karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi “kentsel arsa spekülasyonu” olgusudur. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında hızlanan kentleşme (şehirleşme) olayı, Türkiye’de, kentsel arsa fiyatlarının birdenbire yukarı doğru sıçrama eğilimi göstermesine neden olmuştur. Bu oluşum salt, kentlerin “varoşları” olarak nitelendirilen, “çevre alanlar” açısından değil, kent merkezleri de dâhil olmak üzere, tüm kentsel alana yayılan bir süreçtir. Yani daha net ifadeyle, yalnız gecekondu bölgeleri değil, düzenli ve yerleşik bir özellik gösteren kentsel alanlarda bu baskıdan büyük oranda etkilenmişlerdir (Kongar, 2012: 562).

Kongar’a göre gecekondu olgusu ile birlikte gelişen ikinci süreç ise “yerel ve merkezi politikada ortaya çıkan yozlaşmadır”. Bu yozlaşma hemen her türlü rantın ve özellikle de kentsel rantın, politikacılar tarafından ya mafya türü kişiler ya da örgütler veya üst gelir grupları ile birlikte paylaşılmasının yol açtığı “yasa dışı” olarak nitelendirebileceğimiz ittifak türlerini ortaya çıkarmıştır (Kongar, 2012: 562).

Gecekondu alanlarında yaşayan vatandaşlar belirli bir zaman sonrasında artık belirli bir g¼c¼ elinde bulunduran bir kitle, g¼c¼ haline gelmiş, iyi bir yaşam şekli ve gerekli hizmetleri alma açısından kamu kurumlarına (belediye organları ve merkez) karşı baskıyı artırmışlardır. Bu baskıyı g¼z ¼n¼nde bulunduran yetkili makamlar gecekondu b¼lgeleri ile ilgili kamusal hizmetlerle uğraşmak zorunda kalmışlardır.

Siyasilerin gecekondu alanlarına olan ilgisine değinecek olursak aslında sadece seçimler nedeniyle onların oylarını kazanmak için propaganda niteliğinde yaklaşımlara giriştiklerini g¼r¼r¼z. Geray'a g¼re (1968), bu d¼nemde gecekondu alanları ¼zendirilmif, bu alanlara kamu hizmeti g¼t¼rme amacı arka plana itilmiş ve gecekondu adeta karlı bir ticarete meta olmuştur. Daha sonraki zamanlarda ¼zellikle planlı kalkınma d¼neminde gecekondu alanlarına y¼nelik daha gerçekçi bir politika ¼retme ¼midi belirlemiştir (Geray, 1968: 11-28).

Ardından geçen zaman içerisinde ¼zellikle de 1970-1980 d¼neminde T¼rkiye'de gecekondu olgusuna y¼nelik yaklaşımlar ¼nemli ¼l¼de değişmiştir. Bu d¼nemde modernleşme kuramının etkisi azalırken bağımlılık kuramı ve eklemleme perspektifi ¼n plana çıkmıştır. Bağımlılık kuramına g¼re kırdan kente g¼c¼n temel nedeni merkez ve evre arasındaki eşişsiz ekonomik ilişkilerdir. Bu yaklaşıma g¼re gecekondu kesim, kapitalist sistemin yarattığı b¼lgesel eşişsizliklerin mağduru olan dezavantajlı bir toplumsal grup olarak değerlendirilmiştir (Ersoy, 1985: 305). Chicago Okulu temsilcileri Robert E. Park, Ernest Burgess ve Louis Wirth kent sosyolojisi alanında ¼nemli çalışmalar yapmış; kentleşme s¼relerini mek¼nsal ve toplumsal ilişkiler ¼zerinden açıklamışlardır (Serter, 2013: 69).

Eklemleme perspektifi ise kırdan gelen g¼c¼menlerin kent k¼lt¼riyle karşılıklı etkileşim içerisinde yeni bir toplumsal yapı oluşturduğunu savunmaktadır. Bu s¼rete g¼c¼menler yalnızca kent k¼lt¼rine uyum sağlayan pasif akt¼rler değil; aynı zamanda kendi k¼lt¼rel değerlerini kent mek¼nına taşıyan aktif ¼znelerdir (Ersoy, 1985: 306). B¼ylece gecekondu mahalleleri yalnızca barınma alanı değil; k¼lt¼rel, ekonomik ve siyasal ilişkilerin yeniden ¼retildeđi mek¼nlar haline gelmiştir.

1970'li yıllarda gecekondu halkı artık geçici bir sorun olarak değil, hızlı kentleşmenin kalıcı bir sonucu olarak g¼r¼lmeye başlanmıştır. Bu d¼nemde gecekonducuların kentle b¼t¼nleřmek istedikleri ancak devletin yeterli sosyal konut ve sosyal politika ¼retmemesi nedeniyle dışlandıkları ifade edilmiştir (Eke, 1981: 67). şenyapılı'ya g¼re gecekonducular ekonomik açıdan kentle b¼t¼nleřmiř olsalar da sosyo-k¼lt¼rel açıdan kent elitleri tarafından kabul g¼rmemiřtir (şenyapılı, 1978: 7). ¼zellikle gelir eşişsizliği ve sınıfsal ayrışma

gecekondu halkının kent yaşamında “ikinci sınıf vatandaş” olarak görülmesine neden olmuştur.

1970’li yıllar aynı zamanda siyasal kutuplaşmaların yoğunlaştığı bir dönemdir. Sağ ve sol fraksiyonlar gecekondu mahallelerinde örgütlenmiş, bazı bölgeler “kurtarılmış bölge” olarak tanımlanmıştır. Devrimci Yol hareketi gecekondu alanlarında dayanışma ve öz yönetim anlayışını geliştirmeye çalışmış; direniş komiteleri aracılığıyla halkın kendi sorunlarını çözmesini amaçlamıştır (Bora, 2017: 669-674). Bu süreç gecekondu mahallelerinin siyasal mobilizasyon alanlarına dönüşmesine neden olmuştur.

1980 sonrası dönemde ise postmodern yaklaşımlar ve neoliberal politikalar gecekondu tartışmalarını farklılaştırmıştır. Postmodern kuramcılar kent mekânını parçalı, heterojen ve çok katmanlı bir yapı olarak değerlendirmiştir. David Harvey’e göre postmodernizm, farklılıkları ve parçalanmış kimlikleri ön plana çıkarırken evrensel açıklamalara karşı eleştirel yaklaşmaktadır (Harvey, 2012: 21). Bu dönemde gecekondu halkı homojen bir topluluk olarak görülmemiş; etnik, mezhepsel ve sınıfsal farklılıklar daha görünür hale gelmiştir.

1980’li yıllarda neoliberal ekonomi politikalarının etkisiyle sosyal devlet uygulamalarının zayıflaması kent yoksulluğunu artırmıştır. Aynı zamanda imar afları ve rant mekanizmaları gecekondu alanlarının ticarileşmesine neden olmuştur. Bazı gecekonducular mülkiyet üzerinden ekonomik kazanç elde ederken, önemli bir kesim kent yoksulu olarak yaşamını sürdürmüştür. Böylece “haksız kazanç sağlayan gecekondu” ile “mağdur kent yoksulu gecekondu” ayrımı ortaya çıkmıştır. Medyada ise gecekondu mahalleleri çoğu zaman suç, şiddet ve mafya ile ilişkilendirilmiştir (Milliyet Gazetesi, 1990).

1990 sonrası dönemde “gecekondu” kavramının yerini giderek “varoşlu” söylemi almaya başlamıştır. Varoş kavramı medya ve toplumsal söylemde dışlanan, tehlikeli ve sisteme uyumsuz kesimleri ifade eden bir kavram olarak kullanılmıştır (Etöz, 2000: 49-53). Bu süreçte gecekondu kesim yalnızca ekonomik açıdan değil; kültürel, etnik ve siyasal farklılıkları nedeniyle de “öteki” olarak tanımlanmıştır. Özellikle Gazi Olayları ve 1 Mayıs 1996 olaylarından sonra varoş söylemi medya tarafından yoğun biçimde kullanılmıştır (Yücel, 2016: 56).

2000 sonrası dönemde ise gecekondu alanları kentsel dönüşüm projelerinin hedefi haline gelmiştir. Neoliberal kentleşme politikaları doğrultusunda gecekondu bölgeleri rant potansiyeli taşıyan alanlar olarak değerlendirilmiş ve dönüşüm projeleriyle yeniden yapılandırılmıştır. Bu süreçte birçok düşük gelirli grup yerinden edilme baskısıyla karşı karşıya kalmıştır. Tahire Erman’a göre gecekondu artık yalnızca “öteki” değil; aynı zamanda kentsel dönüşüm

süreçlerinde mekândan dışlanan bir toplumsal aktöre dönüşmüştür (Erman, 2001: 983-1002).

Ayrıca bu dönem sonrasında TOKİ öncülüğünde yürütölen kentsel dönüşüm projeleri kentleşme politikalarının merkezine yerleşmiştir. Bu süreçte bir yandan büyük ölçekli konut üretimi gerçekleştirilmiş, diğeryandan kent mekânının ticarileşmesi hızlanmıştır. Özellikle İstanbul başta olmak üzere büyük kentlerde rezidanslaşma, AVM merkezli kentleşme ve güvenli siteleşme süreçleri kent mekânında sınıfsal ayrışmayı daha görünür hale getirmiştir.

Şimdi aşağıdaki Tablo 1’de, Türkiye’de toplam konut alanları içerisinde azımsanmayacak ölçüde varlığını sürdüren gecekondulu yüzdelerini vermeye çalışacağız.

Tablo 1. Bazı Kentlerde Gecekondulaşma Oranları (1968)

KENTLER	TOPLAM KONUT İÇERİSİNDEKİ GECEKONDU ORANI (%)	TOPLAM ŞEHİRLİ NÜFUS İÇERİSİNDEKİ GECEKONDU ORANI (%)
ANKARA	65	59
ERZİNCAN	-	53
ADANA	49	45
İSTANBUL	40	45
İSKENDERUN	-	38
SAMSUN	41	36
ERZURUM	40	35
İZMİR	24	33
ANTAKYA	-	32
BURSA	22	-
DİYARBAKIR	13	10

Kaynak: (Geray, 1968: 11-28).

Bu tabloda İstanbul ve Ankara şehirleri dışında gecekondulu oranları hakkındaki veriler 1960’tan sonrasına aittir. 1950’de İstanbul’da 5.000, Ankara’da 12.000 gecekondulu bulunmaktaydı (Geray, 1968: 11-28). Devlet Planlama Teşkilatı’na göre ise 1997 yılı itibariyle Türkiye’de toplam gecekondulu sayısı 1 Milyon 750 bin adet olarak açıklanmıştır. Bunlardan 750 bini İstanbul, 350 bini Ankara ve 200 bini İzmir il sınırlarında mevcut halde bulunmaktadır. Diğeryan illerde ki toplam gecekondulu sayıları ise 460 bin adettir. Ayrıca İstanbul’da nüfusun %60’ı gecekondularda yaşamaktadır. Bu verilere göre 1997 yılı göz önüne alındığında 10 milyonu aşan nüfusa sahip olan İstanbul’da gecekondulu

da oturan vatandaşların sayısı 6 milyonu geçmiştir (Hürriyet, 20 Eylül 1997 Haberi). Bu verilerle oluşturulacak tabloya ait bilgiler aşağıdadır.

Türkiye’de toplam konut alanları içerisinde azımsanmayacak ölçüde varlığını sürdüren gecekondu yüzdelerini verdikten sonra şimdi de aşağıdaki Tablo 2’de 1997 yılı DPT verilerine göre bazı büyük şehirlerdeki gecekondu oranlarını vermeye çalışacağız. 1997 yılında Türkiye’de gecekondu sayısı 1 milyon 750 bin adet olarak tespit edilmiştir.

Tablo 2: Bazı Büyük Şehirlerde Gecekondu Oranları (1997)

ŞEHİRLER	GECEKONDU ORANLARI (%)
İSTANBUL	42,85
ANKARA	20
İZMİR	11,42
DİĞER İLLER	25,73
TOPLAM	100

Kaynak: Hürriyet Gazetesinin, Devlet Planlama Teşkilatı verilerine bağlı kalarak yazdığı 20 Eylül 1997 tarihindeki haberi incelenerek hazırlanmıştır.

Yukarıda ülkemizde ciddi bir oranda artış sağlayan bazı büyük şehirlerde ki gecekondu oranlarını vermeye çalıştık. Şimdi Türkiye’de gecekondu sorunsalını dönemsel olarak incelemenin fayda sağlayacağını düşünüp bu dönemlerle ilgili değerlendirmelere yer vereceğiz.

Aşağıdaki grafikte ise 1990’larda Türkiye’deki kentli nüfusun neredeyse dörtte birini oluşturan gecekondu yerleşimcilerinin sayısı 1990’dan 2016’ya devamlı azalarak %8,1’e kadar gerilediği görülmektedir. Ayrıca, 2018 yılında gecekondu nüfusunda 2016’ya kıyasla 0,5 puanlık bir artış gözlenmiş ve gecekondu yaşayanların toplam kentsel nüfusun %8,6’sını oluşturduğu tespit edilmiştir. Son yıllardaki bu genel azalış trendinde sayıları iyice artan ve gecekondu mahallelerini dönüştürmeyi misyon edinen kentsel dönüşüm ve toplu konut projelerinin rolü olduğu söylenebilir.

Ayrıca grafik, kentleşme ve gecekondu ilişkisi açısından oldukça önemli veriler sunmaktadır. Grafiğin üst kısmındaki açık mavi çizgi (Kentsel Nüfus Oranı), Türkiye’nin dramatik bir değişim yaşadığını göstermektedir. Nitekim 1960’ta nüfusun sadece %31,5’i şehirlerde yaşarken, bu oran 2020’de %76,1’e çıkmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) güncel verilerine göre bu yükseliş trendi ivme kazanarak devam etmiş; kentli nüfus oranı 2023 yılında %93’e, 2024 yılında ise %93,4’e ulaşmıştır. Bu süreçte belde ve köylerde yaşayanların oranı ise gerileyerek %7’den %6,6’ya düşmüştür (TÜİK, 2024). Diğer yandan

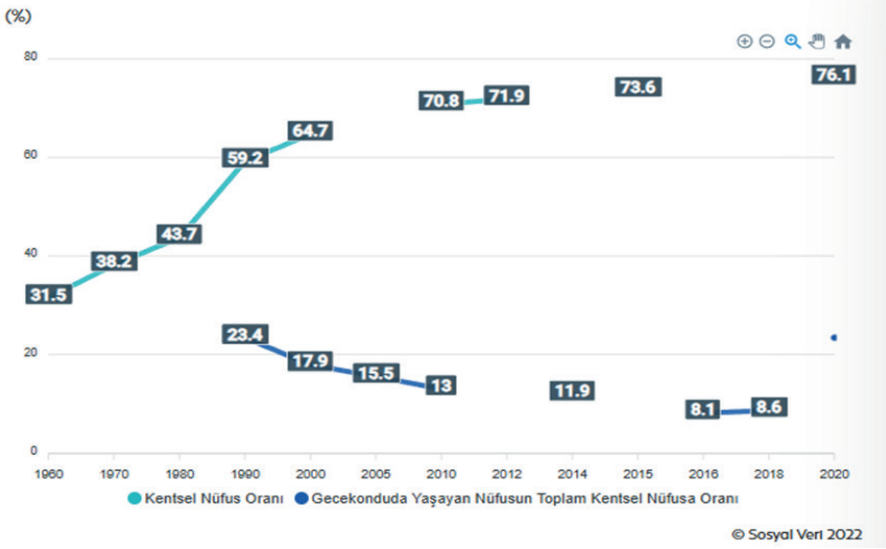
Haliyle bu konut üretiminde TOKİ'nin sadece yeni yerleşim alanları açmakla kalmadığını, aynı zamanda mevcut kentsel dokudaki sağlıklı yapı stokunu (gecekonduları) tasfiye etmeye çalışmıştır. Her 6 TOKİ konutundan yaklaşık 1'i eski bir gecekonduyun yerini almıştır.

Ayrıca grafikte üretimin %86,46 oranında “Sosyal Konut” olduğu görülmektedir. Gecekondu dönüşümü projeleri, bu sosyal konut vizyonunun bir parçası olarak görülebilir. Yine sağdaki “Sosyal Donatı Uygulamaları” tablosu, gecekondu dönüşümünün sadece binaları yenilemekten ibaret olmadığına da göstermektedir. Gecekondu bölgelerindeki en büyük sorunlardan biri olan “altyapı ve sosyal donatı eksikliği”nin giderilmesine yönelik çalışmalar, “mekansal dönüşümün” ötesinde bir “sosyal dönüşüm” çabası olarak görülebilir.

Türkiye'nin büyük ölçüde bir kent toplumuna dönüşmesiyle birlikte, hızlı kentleşmenin yarattığı gecekondulaşma sorunu niceliksel olarak azalmış görünmektedir. Buna karşın, gecekondu alanlarının dönüşümü çoğu zaman yerinde iyileştirme anlayışından uzak kalmış; düşük gelirli grupların kent merkezlerinden dışlanmasına, sosyal bağların zayıflamasına ve mekânsal ayrışmanın derinleşmesine neden olmuştur. Başka bir ifadeyle, gecekondu fiziksel olarak ortadan kaldırılmış olsa da barınma eşitsizliği ve kent yoksulluğu farklı biçimlerde varlığını sürdürmüştür.

Dolayısıyla kentleşme oranındaki artış ile gecekondu oranındaki düşüş, tek başına sağlıklı ve kapsayıcı bir kentleşmenin göstergesi olarak değerlendirilemez. Günümüzde asıl mesele, şehirlerin yalnızca fiziksel olarak dönüşmesi değil; sosyal adalet, erişilebilir konut ve yaşam kalitesi açısından ne ölçüde sürdürülebilir ve kapsayıcı bir yapıya kavuştuğudur.

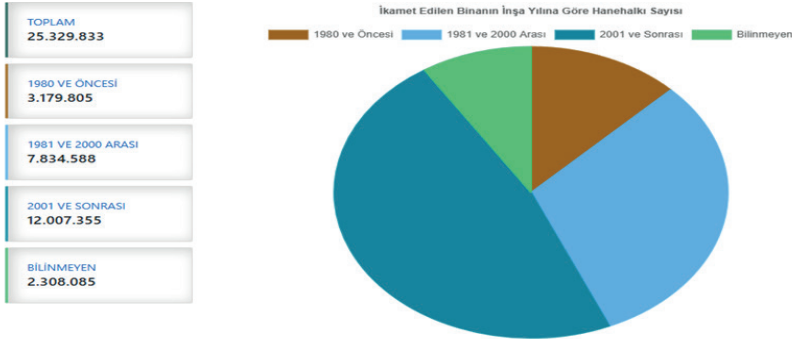
Grafik 2. Kentsel Nüfusun ve Gecekonduya Yaşayan Nüfusun Toplam Nüfusa Oranı (1960-2020)

Kaynak: <https://www.sosyalveri.net/grafik/1358> (15.05.2026).

Aşğıdaki iki grafik ise kentleşme, konutlaşma, gecekondu dönüşümü ve sınıfsal ayrışmayı yorumlamak için oldukça güçlü verileri sunmaktadır.

Grafik 3. Türkiye’de İkamet Edilen Binaların İnşa Yılına Göre Hanehalkı Dağılımı

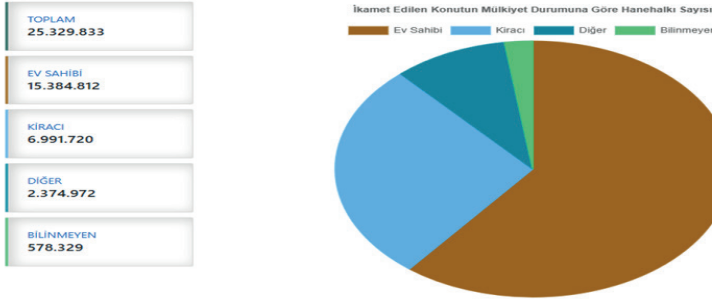
Kaynak: TÜİK verilerinden yararlanılmıştır. <https://nip.tuik.gov.tr/?value=BinaIstatistikleri> (15.05.2026).

Yukarıdaki grafikte verileri incelendiğinde Türkiye’de hanehalklarının önemli bir bölümünün 2001 sonrası inşa edilen yapılarda yaşadığı görülmektedir.

Bu durum, 2000 sonrası hızlanan kentleşme süreci, toplu konut üretimi ve kentsel dönüşüm politikalarının konut stokunda önemli bir değişim yarattığını göstermektedir. Özellikle TOKİ projeleri, özel sektör yatırımları ve neoliberal kentleşme politikaları sonucunda yeni konut üretimi artmış; kent çeperlerinde büyük ölçekli yerleşim alanları oluşmuştur.

1980 öncesi yapılarda yaşayan nüfusun varlığı ise Türkiye’de plansız kentleşmenin ve gecekondulaşmanın tarihsel etkilerinin devam ettiğini göstermektedir. 1950 sonrası hızlanan kırdan kente göç hareketleri sonucunda ortaya çıkan gecekondu bölgeleri zaman içerisinde apartmanlaşmış, bazı alanlar ise dönüşüm projelerine konu olmuştur. Bu nedenle eski yapı stokunun önemli bir kısmı Türkiye’nin hızlı ve düzensiz kentleşme deneyiminin mekânsal izlerini taşımaktadır. Ayrıca veriler, Türkiye’de kentleşmenin yalnızca nüfus artışıyla değil, aynı zamanda mekânsal dönüşüm ve konut üretim süreçleriyle birlikte ilerlediğini ortaya koymaktadır. Yeni yapılaşmanın artışı bir yandan modern konut alanlarının gelişimini gösterirken diğer yandan eski yapı stokunun dönüşüm baskısı altında olduğunu göstermektedir.

Grafik 4. Türkiye’de İkamet Edilen Konutların Mülkiyet Durumuna Göre Hanehalkı Dağılımı

Kaynak: TÜİK verilerinden yararlanılmıştır. <https://nip.tuik.gov.tr/?value=KonutIstatistikleri> (15.05.2026).

Yukarıdaki grafik incelendiğinde ise konut sahipliğinin yüksek olduğu görülmekle birlikte kiracı nüfusunun da önemli bir düzeye ulaştığı dikkat çekmektedir. Türkiye’de hızlı kentleşme süreci boyunca konut ihtiyacının planlı biçimde karşılanamaması, özellikle düşük gelirli kesimlerin enformel konut üretimine yönelmesine neden olmuş; bu durum gecekondulaşmanın temel dinamiklerinden biri haline gelmiştir.

Gecekondu alanları başlangıçta mülkiyet güvencesinden yoksun barınma alanları olarak ortaya çıkmış; zaman içerisinde imar afları ve tapu düzenlemeleriyle birlikte birçok gecekondu alanı yasal statü kazanmıştır. Bu

süreç, bazı gecekondulu sahiplerinin mülk sahibi olmasına imkân sağlarken kent yoksulu kesimlerin önemli bir bölümü kiracı konumunda kalmaya devam etmiştir.

Kiracı nüfusundaki artış, özellikle büyük kentlerde konut maliyetlerinin yükselmesi ve sosyal konut politikalarının yetersizliği ile ilişkilendirilebilir. Bu durum kentleşmenin yarattığı sınıfsal farklılaşmanın ve mekânsal eşitsizliklerin önemli göstergelerinden biridir. Günümüzde gecekondulaşma klasik biçimini büyük ölçüde kaybetmiş olsa da barınma sorunu, yüksek kira maliyetleri ve konut erişimindeki eşitsizlikler farklı biçimlerde devam etmektedir. Dolayısıyla mülkiyet yapısına ilişkin veriler yalnızca konut sahipliğini değil; aynı zamanda Türkiye’de kentleşme sürecinin sosyal adalet, sınıfsal ayrışma ve kent yoksulluğu üzerindeki etkilerini de ortaya koymaktadır.

Türkiye’de gecekondulu sorununa bazı kesimler belli aralıklarla kayıtsız kalsa da gerek kamuoyu gerekse siyasi partiler tamamen ilgisiz kalmıştır demek doğru değildir. Buna bağlı olarak belli dönemlerde (ki bu dönemleri birazdan anlatmaya çalışacağız) gecekondulu sorununa ilişkin bazı politikaların güdüldüğünü görmekteyiz.

4. Türkiye’de Gecekonduya Yönelik Kamu Politikaları ve Devletin Yaklaşımı

Türkiye’de gecekondulaşma olgusu, özellikle 1950’li yıllardan itibaren hızlanan iç göç hareketleri, sanayileşme ve plansız kentleşme süreçleriyle birlikte önemli bir toplumsal ve mekânsal sorun haline gelmiştir. Bu süreçte devletin gecekonduya yönelik yaklaşımı dönemsel olarak farklılık göstermiş; kimi zaman yıkım ve önleme politikaları ön plana çıkarken, kimi zaman ise gecekonduların ıslah edilmesi, yasallaştırılması ve dönüştürülmesine yönelik uygulamalar benimsenirken kimi zamanda bu konuya dikkat çekilmemiştir. Özellikle planlı kalkınma dönemine geçişle birlikte gecekondulu sorunu, yalnızca fiziksel bir barınma problemi olarak değil; ekonomik, sosyal ve kentsel boyutları olan çok yönlü bir kamu politikası alanı olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda Türkiye’de gecekonduya yönelik kamu politikaları ve devletin yaklaşımı, planlı dönem öncesi ve planlı dönem sonrası olmak üzere iki temel çerçevede incelenebilir.

4.1. 1961 Öncesi (Planlı Dönem Öncesi) Gecekondulu Sorunsalı

Devlet, bir dizi yasayla İkinci Dünya Savaşı’nın son bulmasıyla birlikte, gecekondulu sorununu çözmeye çalışmıştır (Keleş, 2013: 522). 1961 öncesinde çıkarılan ilk kanun, Ankara hakkında 1948 tarihli ve 5218 sayılı özel bir kanun olarak karşımıza çıkmaktadır. Kanun Ankara Belediyesi’ne, gecekonduların durumunu ıslah edeceklerine ve yeniden konut yaptıracak olanlara ucuz arsa

dağıtabilme yetkisi veriyordu (Kaya, 1989: 866-867). Yine aynı yıl 5228 sayılı yasa ile Türkiye Emlak Kredi Bankası’na, ihtiyaç sahiplerine yapı parasının %75’ine kadar %5 faizli kredi verme yetkisi tanıyordu (Keleş, 2013: 522). 1949 yılında ise 5431 sayılı Kanunla ruhsatsız yapıların (buradan çoğunlukla gecekondu yapılarını anlıyoruz) yıktırılması ile ilgili kesin hükümler getirilmiştir. Kesin hükme uymayanlar, yani ruhsatsız yapı yapmaya devam edenlerle ilgili 5218 sayılı Kanun hükümlerinin uygulanacağı belirtilmiştir (Kaya, 1989: 866-867). Ancak belli zaman sonra gecekondulaşmanın artması üzerine, gecekondu yapmanın önlenmesini, yapıların da yıkılmasını öngören 5431 sayılı kanunun, amacına ulaşamadığını görürüz (Keleş, 2013: 522).

1950’li yıllar Türkiye’nin siyasi hayatında yeni bir süreci başlatmıştır. Türkiye, bu yıl itibarıyla artık çok partili siyasal hayata geçmiş ve siyasi güç bir anda el değiştirmiştir. Bu zafer Demokrat Parti’nin bir başarısı olarak görülebilir. Ancak bu başarıyı etkileyen unsurlardan salt bir tanesi Demokrat Parti’nin siyasi başarısı olsa da parti dışında ülke genelinde yaşanan sıkıntılar da göz ardı edilmemeli birden çok faktörün bu duruma etki ettiği de unutulmamalıdır.

Demokrat Parti, özellikle kırsal kesimden aldığı oy ve destek ile tek parti iktidarını sarsmış, bu yıllarda yaşanan kitlesel köyden kente göç olgusuna popülist bir yaklaşım sergilemiş, gecekondu yapımına karşı sert ve kesin bir duruş almaktan kaçınmıştır. İktidarın gecekondu yapımındaki bu esnek tavrı bu yapıların gittikçe artan bir ivme kazanmasına yol açmıştır. Demokrat Parti’nin demokratiklik sloganlarının ve Amerika destekli liberal politikalarının 1950 sonlarında iflas etmesi sonucu, toplumun büyük bir kesiminin de hoşnutsuzluğuna ve halkın örgütlü protestolara kalkışmasına yol açmıştır (Erman, 2004). Daha sonraları bu durum 27 Mayıs 1960 darbesi ile sonuçlanmıştır. 1960’lı yıllarda devlet, ithal ikameci planlı kalkınma modeline geçiş yapmış ve bu modelde gecekondu halkı ucuz iş gücü kaynağı olarak görülüp, tüketici olarak önemli bir rol üstlenmiştir (Şenyapılı, 1982, Aktaran Erman, 2004). Bu durum yine devletin gecekondu oluşumuna karşı kesin bir duruş almasını engellemiştir. Devlet tarafından gecekondu varlığının kabul edildiği ilk gecekondu yasası ise bu dönemde çıkarılmıştır (Erman, 2004).

Daha sonra karşımıza çıkan kanun ise 6188 sayılı ve 1953’te yürürlüğe giren “Bina Yapımını Teşvik ve İzinsiz Yapılan Binalar Hakkında Kanun”dur. Eğer bu kanuna uyulmaz ise kanunun yayınlanmasından sonra yapılacak gecekonduların, hangi aşamada olursa olsun (derhal, inşaat sırasında veya iskân edilmiş olması) 15 günlük süre sonunda yıktırılacağı belirtilmiştir. Bu kanundan önce yapılmış olan gecekondu ise bu kanun hükümlerinden faydalanmış ve tapu sahibi olmuşlardır (Kaya, 1989: 867).

Bu süreçler çerçevesinde bir değerlendirme yapacak olursak Dünyada ve Türkiye’de Modernleşme Kuramının hâkim olduğu özellikle sosyal bilimler alanlarındaki akademik çevre, gecekondulu olgusunu, geleneksel toplumdaki modern topluma geçişte ortaya çıkan bir sorun olarak değerlendirmektedir. Evrimci Modernleşme Kuramının öngörüsüne göre bu dönemlerde gecekonduda yaşayan insanlar, geldikleri köylü kültüründen kurtulamamış, kentin modern yaşam hayat tarzını benimseyememiş ve kendisini ne köylü ne de kentli olarak tanımlayabilmiştir (Erman, 2004).

Türkiye’de “Gecekondulu Ailesi Mozaığı” üzerine bir araştırma yapan İbrahim Yasa’ya (1973) göre, gecekondulu ailesi kent ailesinin bazı maddi ve manevi yaşam tarzlarını benimsemiş olup, aynı zamanda köysel değer ve alışkanlıklarından bir takımını da koruma altına almış olması, onu (köy ailesini) kentteki bir uzantısı haline getirmiştir (Yasa, 1973: 41). Gecekondulu ailesinin bu farklı ve çelişik sosyal ve kültürel davranışları, onun sahip olduğu değer ve alışkanlıkların karma bir nitelik gösterdiğini açıkça göstermektedir.

Gecekondulu ailesi, yaşamış olduğu yerin ve çevrenin uyumunu yapma telaşı içerisinde. Ancak kentteki değerler ve köydeki değerler birbirinden farklı olduğundan, yani köydeki kültür kentteki kültüre benzemediğinden, aile köy ve kentin arasına sıkışacaktır. Yasa’nın deyişiyle: “Gecekondulu ailesi ‘araf’da bekleyen bir ailedir” (Yasa, 1973: 46).

4.2. 1961 Sonrası (Planlı Dönem) Gecekondulu Sorunsalı

1963-1967 yılları arasında yani Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde gecekondulu sorunuyla ilgili bazı ilkelerin konulduğu ve tedbirlerin alındığı görülmektedir. Bunlar genel hatları ile şunlardır;

- Yapılmış olan gecekondulu alanlarının ayrıntılı bir biçimde incelenmesi,
- En ivedi olan su, yol ve kanalizasyon gibi kamu hizmetlerinin sağlanması,
- İyileştirilecek olan gecekondular için ihtiyacı olanlara kredi sağlanması veya araç-gereç temin edilmesi,
- Geliri az olan vatandaşların konut yapımında teşvik sağlanması,

Yaratılacak iş olanakları ile köyden kente göçün ülke genelinde dengeli olmasını sağlayacak ekonomik ve toplumsal tedbirlerin alınması gibi önlemler alınıp kolaylıklar sağlanacaktır (Geray, 1968: 23).

Ancak bu ilkelerin ve tedbirlerin uygulanması aşamasına geldiğimiz zaman bu hedefler gerçekleşmemiştir. Geray’a göre (1968), bu hedefler gerçekleşmiş olsaydı bile gecekondulu sorunu tam anlamıyla önlenemeyecek ve bu sorun ortadan kalkmış olmayacaktı (Geray, 1968: 24).

1966 yılında çıkarılan 775 sayılı Gecekondu Kanunu ise, yukarıda hedeflenen ilkelere ters düşmemiş ve benzer bir nitelik göstermiştir. Bildiğimiz üzere 775 sayılı Gecekondu Yasası, gecekondu bölgeleri için belirli tanımlar getirmektedir. Bunlardan bazıları, gecekondu bölgeleri için tasfiye alanları, ıslah bölgeleri ve önleme bölgeleri tanımlarıdır (Eke, 2000: 46).

Gecekondu kanununun temel özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Durumları iyileştirilebilecek gecekonduculara, kamu hizmetlerinin ve tesislerinin sağlanması,
- İyileştirilmesi mümkün olmayan gecekonducuların ise, yıktırılması için burada yaşayan insanlara konut sağlanması,
- Kolluk kuvvetlerinin tedbiri yanı sıra, önleme bölgelerinin kurulması ve gecekondu yapımının kontrol altına alınması için bazı gerekli diğer tedbirlerin alınması öngörülmüştür.

Ayrıca iki ayrı fon kurulmuştur. Bunlardan birincisi Belediyelerin, diğeri ise İmar ve İskân Bakanlığı’nın sorumluluğu altındadır. Kanun, gecekondu alanlarının bugünkü durumlarının haritaya alınması, imar planlarının düzenlenmesi konusunda da bazı emredici hükümler içermektedir (Geray, 1968: 25).

Bu yasanın uygulanma aşamasına baktığımız zaman, 20.000 hektarlık 640 gecekondu bölgesi ilan edilmiş olup, geliri az olan vatandaşlar için 30.672 konut inşa edilmiştir. Ayrıca, kendi imkânları ile evini yapana yardım amacıyla nüve konut yapımı için 40.000 konutluk arsa sağlanmıştır. Yine yasa gereği, 202 tasfiye bölgesi gecekondu yapılarından arındırılmıştır (Eke, 2000: 47). Daha sonraki dönemlerde ise 1985 yılında çıkarılan 247 No.lu Kanun Hükmünde Kararname ile Gecekondu Kanunu’nda değişikliğe gidilmiş olup belediye ve mücavir alan içinde kalan uygulamalara esas yetki ve görevler yerel yönetim birimlerine devredilmiştir (Eke, 2000: 47).

775 sayılı Gecekondu Kanunu’na ve uygulamasına yöneltilen eleştirilere de göz atmakta fayda vardır.

Gecekondu kanunu ile birlikte belediyelere ve kamuya ait alanların özel kişilere devredilmesinin yolu açılmıştır. Bu da çağdaş şehircilik anlayışına aykırı bir durumdur. Çünkü gecekondu alanları ileri zamanlarda bazı düzenlemelere ihtiyaç duyacaktır. Bu alanların yeniden kamulaştırılması gerektiğinde ise çok yüksek kamulaştırma bedelleri ödenmek zorunda kalınabilir.

Daha önce de belirttiğimiz üzere, gecekondu kanunu ile iki ayrı fon kurulduğunu görmekteyiz. Bunlardan birincisi Belediyelerin, diğeri ise İmar ve İskân Bakanlığı’nın sorumluluğu altındadır. Ancak kurulan bu fonlar amaçları

gerçekleştirmek için yeterli düzeyde değildir. Çünkü bu fonların kaynakları, Konut Kanunu Tasarısı'ndaki kaynaklarla aynıdır. Bu durum kaynakların aynı olması nedeniyle ileride sıkıntı yaratabilir.

Son olarak bu kanundan yararlanacak olan vatandaşlarda gerekli olan nitelikler arasında, uzun süreden beri oturanlar ve şehre yeni gelmiş vatandaşlar açısından herhangi bir farkın bulunmaması nedeniyle, bu durumun gecekonduların yapılarını özendiriceği görüşü de savunulmaktadır (Geray, 1968: 27).

1985-1989 yılları arası 5. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, gecekondular ile ilgili ayrıntılı ilkeler yoktu. Burada sadece 2981 sayılı Gecekondular Affi Yasası, gecekonduların bölgelerine altyapı hizmetlerinin götürülmesinden ve bu alanların iyileştirilmesinden bahsetmekteydi. Bu aşamada hükümetin liberal bir tavır aldığı görülürken, bu alanların tümünün yasalarla meşruluk kazandırılmasına yönelik uygulamalar göze çarpmaktadır. 6. Beş Yıllık Planda, gecekonduların yapılarının önlenmesi amacıyla kendi evini yapan yardım politikasıyla, nüve konut projelerine öncelik verilmesi öngörülmüştür. 7. Plan'da, gecekonduların yasalarının günün koşullarına uygun hale getirilmesinden bahsedilmiştir. 8. Plan'da, gecekonduların terimi yerine, kaçak yapı terimi kullanılmıştır. 2007-2013 yılları arasında 9. Planlı Dönem'de ise, gecekondular ve konut alanlarına yönelik herhangi bir konu görülmemektedir (Keleş, 2013: 525). 2014-2018 yılları arasında 10. Planlı Dönem'de de gecekondular ve konut alanlarına yönelik herhangi bir konu görülmemekle birlikte kaçak yapılaşma ve gecekondulaşmanın hâlihazırda önemini yitirdiği, şehirlerde ekonomik ve sosyal ihtiyaçların karşılanması ve doğal afet kaynaklı risklerin azaltılması yönünde mevcut şehir dokusunun yenilenmesi daha fazla ağırlık kazandığı belirtilmektedir (10. Kalkınma Planı, 2013: 25). 2019-2023 yıllarını bağlayan 11. Planlı Dönem'de ise yine gecekondulaşma kavramına ve sorunlarına yer verilmemektedir.

5. Sonuç

Türkiye'de kentleşme ve gecekondulaşma sorunu, Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze kadar uzanan, ülkenin sosyo-ekonomik ve siyasal tarihinin en önemli yansımalarından biridir. Özellikle 1950'li yıllardan itibaren hızlanan kırdan kente göç dalgası, plansız kentleşme, yetersiz sanayileşme, nüfus artışı ve kamu tarafından yeterli sosyal konut politikasının üretilmemesi sonucunda gecekondulaşma, salt bir barınma sorunu olmanın çok ötesine geçmiş; ekonomik, toplumsal, kültürel, siyasal ve mekânsal boyutları olan çok katmanlı yapısal bir meseleye dönüşmüştür. Bu bölümde, gecekondular olgusunun Türkiye'nin kentleşme deneyimindeki yeri kuramsal çerçeve, tarihsel süreç, neden-sonuç ilişkileri ve devlet politikaları açısından kapsamlı bir biçimde ele alınmıştır.

Gecekondu, bir bireyin veya bir topluluğun hukuken kendisine ait olmayan arsa veya arazi üzerinde, imar mevzuatına uygun olmayarak aykırılık teşkil eden, alelacele yapılmış mesken olarak tanımlanabilir. Türkiye perspektifinden baktığımız zaman gecekonduların oluşmasını etkileyen birçok faktörden söz edebilmek mümkündür. Ancak en önemli sebeplerden birisi, çok çeşitli ve değişkenlikler altında önce kentlerde (şehirlerde) başlayan ve zamanla kırsal alanı da içine alan, buna bağlı olarak önce köylerden kentlere daha sonra da kentler arasında yaşanan bir göç olgusudur.

Kırsal alandan kente doğru olan göçler sonucu kentler büyümeye başlamış, küçük kentler orta büyüklükteki kentlere, orta büyüklükteki kentler ise büyük kentlere dönüşerek zincirleme bir reaksiyon göstermiştir. Kırsal alandan kentlere doğru büyük bir ivmeyle başlayan ve önü alınamayacak bir düzeye gelen göç olgusu, kentlerin ekonomik, sosyal ve toplumsal alanlarını etkisi altına almıştır. Göç eden insanlar, kentlerdeki bu ekonomik, sosyal ve toplumsal alanlara nüfuz ederek birçok sorunu da beraberinde getirmişlerdir. Bilhassa, Türkiye’de özellikle büyük kentlerde büyük bir yoğunluğa ulaşan gecekonduların yaşam tarzlarının ve dünya görüşlerinin geldikleri yerden farklı oluşu ve bu farklılık bağlamında kır ve kent arasında bir denge sağlama çabası kendisini göstermiştir.

Kırdan kente göçle birlikte, şehrin kimyası da -fiziksel yapısı- bozulmaya başlamıştır. Bu insanlar birçok faktöre bağlı olarak kentlerin cazibesine (kentin imkân ve fırsatlarına) kapılmış, öncelikle barınma ve korunma amacıyla konut alanlarına ihtiyaç duymuştur. Kalacak yerlerini de kendi imkânlarıyla yapmak istemiştir. Yaptıkları evler imar mevzuata aykırı olmakla birlikte kent görünümünü büyük ölçüde etkilemiş ve çarpık kentleşmeye yol açmıştır.

Gecekondulaşmanın diğer temel dinamikleri incelendiğinde, sorunun kökeninde kırsal kesimdeki yapısal işsizlik, tarımda makineleşme, toprak reformunun yetersiz kalması ve kentlerdeki istihdam olanaklarının göç hızına yetememesi gibi faktörlerin yattığı görülmektedir. Buna bir de arsa spekülasyonu, enflasyon, lüks konut üretiminin artması ve düşük gelirli kesimlerin konut piyasasından dışlanması eklendiğinde, gecekondu adeta “kaçınılmaz” bir çözüm haline gelmiştir. Başlangıçta geçici barınma alanı olarak görülen gecekondu mahalleleri, zaman içinde kendi iç dinamiklerini geliştiren, hemşehrilik bağlarının ve dayanışma ağlarının güçlü olduğu, ancak aynı zamanda yoksulluk, altyapı eksikliği ve dışlanmanın yoğunlaştığı mekânlara evrilmiştir.

Bir diğer temel dinamik de gecekondu bölgelerinde yaşayanlarla diğer kent sakinleri arasında ciddi bir kamusal hizmet uçurumunun bulunmasıdır. Gecekondualarda yaşayan nüfus, altyapı, yol, su, kanalizasyon, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi temel gereksinimler açısından önemli ölçüde yoksun kalmıştır.

Bu derin eşitsizliğin giderilmesi veya en aza indirilmesi, politika yapıcıların öncelikli sorumluluğu olmalıdır.

Siyasal boyut ise konunun en kritik yönlerinden biridir. Çok partili hayata geçişle birlikte gecekondulu alanları önemli bir seçmen potansiyeli haline gelmiş, siyasi partiler popülist politikalar ve imar afları yoluyla bu alanları meşrulaştırmıştır. 1950'lerden itibaren görölen "bir gecekondulu yapıldı mı tapusu nasıl olsa alınır" mantığı, sorunu kronikleştirmiştir. 775 sayılı Gecekondulu Kanunu gibi yasal düzenlemeler kısmi iyileştirmeler getirmiş olsa da, sorunun yapısal nedenlerine kalıcı çözümler üretmekte yetersiz kalmıştır. 1980 sonrası neoliberal ekonomi politikalarıyla birlikte kentleşme anlayışı kökten değişmiş; kentler rant üretim merkezleri haline gelirken, gecekondulu alanları da bu rant döngüsünün önemli bir parçası olmuştur.

2000'li yıllara gelindiğinde TOKİ öncülüğünde yürütölen kentsel dönüşüm projeleri, gecekondulu oranlarında önemli bir düşüş sağlamıştır. 1990'larda kentsel nüfusun yaklaşık %23'ünü oluşturan gecekondulu nüfusu, 2018 itibarıyla %8,6'ya gerilemiştir. TOKİ'nin sosyal konut üretiminde gecekondulu dönüşüm projelerinin payı %17'nin üzerine çıkmıştır. Bu rakamlar, fiziksel mekânın yenilenmesi açısından belli bir başarıyı işaret etmektedir. Ancak bu dönüşümün sosyal ve insani maliyeti oldukça ağırdır. Birçok gecekondulu mahallesi yerinde ışlah yerine tamamen yıkılarak, düşük gelirli kesimler kent çeperlerine sürölmüş, sosyal ağlar parçalanmış ve mekânsal ayrışma derinleşmiştir. Rezidanslar, AVM'ler ve kapalı sitelerle şekillenen yeni kent modeli, sınıfsal kutuplaşmayı mekânsal olarak da görünür kılmıştır.

Günümüzde klasik gecekondulu sorunu biçim değiştirmiş olsa da barınma krizi farklı görünömler altında devam etmektedir. Yüksek kira bedelleri, konut piyasasındaki aşırı ticarileşme, sosyal konut üretiminin hâlâ yetersiz kalması ve mülkiyet güvencesi sorunu, kent yoksulluğunun yeni tezahürleridir. Gecekondulu alanlarının dönüşümü, fiziksel yenilemeyi başarmış olsa da sosyal bütünleşme, kültürel süreklilik ve komşuluk ilişkileri açısından önemli kayıplara yol açmıştır. Ayrıca, dönüşüm sürecinde rant odaklı yaklaşımlar, bazı kesimlerin haksız kazanç elde etmesine zemin hazırlarken, asıl mağdur olan kesimler kent merkezlerinden uzaklaştırılmıştır.

Sonuç olarak, Türkiye'de gecekondulu sorunu yalnızca plansız yapılaşmanın bir sonucu değil; gelir dağılımındaki derin eşitsizliklerin, neoliberal kent politikalarının, siyasal popölizmin ve uzun vadeli sosyal konut stratejisinin eksikliğinin bir ürünüdür. Kentleşme sürecinin niceliksel başarısına (kent nüfusunun %93'ün üzerine çıkması) rağmen, niteliksel sorunlar (yaşanabilirlik, sosyal adalet, mekânsal eşitlik) hâlâ çözülmeyi beklemektedir.

Çalışma sonucunda sürdürülebilir bir kentleşme modeli için aşağıdaki unsurların kritik öneme sahip olduğu görülmüştür;

- Gelir dağılımını adaletini sağlayacak ekonomik politikalar,
- Kırsal kalkınmayı destekleyerek göç baskısını azaltacak tarım ve bölgesel gelişme stratejileri,
- Gerçek anlamda erişilebilir ve kaliteli sosyal konut üretiminin artırılması,
- Katılımcı, şeffaf ve insan odaklı kentsel planlama yaklaşımlarının benimsenmesi,
- Rant odaklı değil, kamu yararı öncelikli kentsel dönüşüm modellerinin geliştirilmesi,
- Gecekondu dönüşümünde yerinde ıslah ve sosyal bütünleşmeyi merkeze alan politikaların ön plana çıkarılması.

Türkiye’nin kentleşme deneyimi, hızlı büyümenin bedelinin en çok yoksul ve dezavantajlı kesimlere ödetildiği bir süreç olarak tarihe geçmiştir. Bu deneyimin dersleri iyi okunmalı ve gelecekteki kent politikaları, yalnızca bina sayısını artırmakla değil; eşitlikçi, kapsayıcı, yaşanabilir ve sürdürülebilir kentler inşa etmekle yükümlü olmalıdır. Aksi takdirde, gecekonduların fiziksel olarak ortadan kalktığı ancak yoksulluk, dışlanma ve mekânsal ayrışmanın yeni biçimlerde yeniden üretildiği bir kentleşme modeliyle karşı karşıya kalınacaktır.

Bu bölüm, gecekondu sorununun Türkiye’nin kalkınma ve modernleşme serüvenindeki yerini vurgulamakta ve daha adil bir kentleşme için akademik ve siyasal bir tartışma zemini sunmaktadır. Gelecek araştırmalar, dönüşüm sonrası mahallelerde sosyal uyum, kimlik değişimi ve yeni yoksulluk biçimleri üzerine odaklanmalıdır. Son tahlilde, kentler yalnızca nüfusun ve sermayenin yoğunlaştığı mekânlar değil; aynı zamanda toplumsal adaletin ve insan onurunun gerçekleştiği ortak yaşam alanları olmalıdır.

Kaynaklar

- Bora, T. (2017). *Cereyanlar: Türkiye'deki siyasal ideolojiler*. İletişim Yayınları.
- Can, C., ve Çiçek, C. (2012). Gecekondulaşma, kentsel dönüşüm ve TOKİ konutlarının ticarileşmesi: Kars örneği. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (9), 37-61.
- Castells, M. (1996). *The rise of the network society*. Blackwell.
- Doğan, M. C. (1990). Türkiye'de gecekondu meselesi ve Ümraniye Mustafa Kemal paşası bölgesinde bir saha araştırması. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eke, F. (1981). The absorption of low income groups in Ankara. *Ekistics*, (286), 67.
- Eke, F. (2000). Gecekondu alanlarının değerlendirilmesine ilişkin çözümler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 43-54.
- Erman, T. (2001). The politics of squatter (gecekondu) studies in Turkey: The changing representations of rural migrants in the academic discourse. *Urban Studies*, 38(7), 983-1002.
- Erman, T. (2004). Gecekondu çalışmalarında "öteki" olarak gecekondu kurguları. *European Journal of Turkish Studies*, (1). <https://doi.org/10.4000/ejts.85>
- Ersoy, M. (2015). Türkiye'de iç göçlerin yarattığı toplumsal sorunlar. İçinde *TMMOB Toprak Reformu Kongresi*. (s.303-311). TMMOB.
- Es, M., ve Ateş, H. (2004). Kent yönetimi, kentleşme ve göç: sorunlar ve çözüm önerileri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (48), 206-248.
- Etöz, Z. (2000). Varoş: Bir istila bir tehdit. *Birikim Dergisi*, (132), 49-53.
- Geray, C. (1968). Gecekondu sorununa toplu bir bakış. *Amme İdaresi Dergisi*, 1, 11-28.
- Gökçe, B. (1977). *Gecekondu gençliği*. Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Harvey, D. (2012). *Postmodernliğin durumu*. (S. Savran, Çev.; 6. bs.). Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2013). *Asi şehirler*. Metis Yayınları.
- Hürriyet. (1997, 20 Eylül). İstanbul Gecekondu Cenneti. <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/istanbul-gecekondu-cenneti-39265233> (13.05.2026).
- Karakaş, M. (2001). Tarihsel Gelişim Sürecinde Kent: Kısıtlı Tarihsellik Anlayışı Üzerine Eleştirel Bir Yaklaşım. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 121-132.
- Kaya, M. (1989). Gecekondu sorunu ve gecekondu kanunu. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (6), 860-891.
- Keleş, R. (2013). *Kentleşme politikası*. İmge Kitabevi.
- Kılınç, Z. A., ve Bezci, B. (2011). Kentleşme, gecekondu ve hemşerilik. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6(2), 323-344.

- Kıray, B. M. (1972). Gecekondu: Az gelişmiş ülkelerde hızla topraktan kopma ve kentle bütünleşememe. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 27(3), 561-573.
- Kıray, B. M. (1982). *Toplumsal değişme ve kentleşme: kentsel bütünleşme*. Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Kıray, B. M. (1998). *Kentleşme yazıları*. Bağlam Yayıncılık.
- Kongar, E. (2012). *21. Yüzyılda Türkiye: 2000’li yıllarda Türkiye’nin toplumsal yapısı*. Remzi Kitabevi.
- Milliyet. (1990, 10 Eylül). Polisle Mafya İş Birliği Mi Yapıyor? <https://beyond.istanbul/tagged/gecekondu-gazetesi> (13.01.2019).
- Mutlu, S. (2007). *Türkiye’de yaşanan gecekondulaşma süreci ve çözüm arayışları: Ankara örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Serter, G. (2013). Şikago okulu kent kuramı: Kentsel ekolojik kuram. *Planlama Dergisi*, 23(2), 67-76.
- Sosyal Veri. (2022). Kentsel Nüfusun ve Gecekondu Yaşayan Nüfusun Toplam Nüfusa Oranı (1960-2020). <https://www.sosyalveri.net/grafik/1358> (15.05.2026).
- Şenyapılı, T. (1978). Bütünleşmemiş Kentli Nüfus Sorunu. ODTÜ Yayınları.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2013). Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018). T.C. Kalkınma Bakanlığı (https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2025/06/Onuncu_Kalkinma_Planı-2014-2018.pdf?utm) (15.05.2026).
- Tekeli, İ. (1982). *Başkent Ankara’nın öyküsü: Türkiye’de kentleşme yazıları*. Turhan Kitabevi.
- Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ). (2018). TOKİ Konut Üretim Raporu. (https://www.toki.gov.tr/AppResources/UserFiles/files/FaaliyetOzeti/ozet.pdf?utm_source) (15.05.2026).
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2024). İkamet Edilen Binanın İnşa Yılına Göre Hanehalkı Sayısı. <https://nip.tuik.gov.tr/?value=BinaIstatistikleri> (15.05.2026).
- Türkiye İstatistik Kurumu. İkamet Edilen Konutun Mülkiyet Durumuna Göre Hanehalkı Sayısı. (2024). <https://nip.tuik.gov.tr/?value=KonutIstatistikleri> (15.05.2026)
- Yasa, İ. (1973). Gecekondu ailesi mozayigi. *Anıme İdaresi Dergisi*, 6, 41-46.
- Yıldırım, A. (2004). *Kentleşme ve kentleşme sürecinde göçün suç olgusu üzerindeki etkileri*. (Basılmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yücel, H. (2016). “Varoş”un üç hali: İç varoş, parçalanmış varoş ve bütünleşik varoş. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 4(1), 53-84.